

Δ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ

(13 ΙΟΥΛ. — 11 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν τῆ ἐντολῆ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πραγματοποιουμένων ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου εἰργασθῆναι κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους 1964 εἰς τὴν νῆσον Σάμον. Λόγῳ τοῦ περιορισμένου χρόνου τοῦ ἑνὸς μηνὸς ἐνετόπισα κατ' ἀνάγκην τὴν ἔρευνάν μου εἰς τέσσαρα μόνον χωρία, ἧτοι τὸ *Πυθαγόρειον* (πρῶν *Τηγάνι*), τὴν *Χώραν*, τοὺς *Μυτιληνοὺς* καὶ τὸ *Παλαιόκαστρον*, ἅτινα καλύπτουν τὴν πλησιέστερον πρὸς τὴν ἔναντι Μικρὰν Ἀσίαν παρὰ τὸν καλούμενον ἑπταστάδιον πορθμὸν περιοχὴν τῆς νήσου.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν νῆσον καθίστατο τοσοῦτω μᾶλλον σκόπιμος, ὅσῳ δὲν ὑπῆρχεν ἐξ αὐτῆς λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχείῳ. Πλουσίαν σχετικῶς ὕλην εὐρίσκει τις δημοσιευμένην εἰς ἑξακοσίας περίπου σελίδας τοῦ πέμπτου τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπαμειν. Σταματιάδου¹, ἧτις ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀφορᾷ εἰς ὀλόκληρον τὴν νῆσον, διότι ἔλλειπει εἰδικωτέρα μνεῖα ὑπὸ τοῦ συγγρ. τῶν χωρίων ἐξ ὧν λαμβάνει τὸ παρ' αὐτοῦ δημοσιευόμενον ὕλικόν. Λαογραφικὴ ὕλη εὐρίσκειται ἔτι ἐγκατεσπαρμένη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ν. Ζαφειρίου ἐκδιδόμενον Ἀρχεῖον Σάμου².

Ἐκ τῶν χωρίων εἰς τὰ ὁποῖα διεξήχθη ἡ ἐν λόγῳ ἔρευνα τὸ Πυθαγόρειον ἦτο παλαιότερον ἀκμάζουσα ἐμπορικῶς κωμόπολις. Οἱ κάτοικοι, ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ναυτιλίαν, ἐξετέλουν εὐρὴν διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον οὐχὶ μόνον ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ γενικώτερον πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου βρεχομένας χώρας.

Πυκνοτάτη ἦτο ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Μικρασιατικῶν ἰδίᾳ ἀκτῶν, ἔνθα πρὸ τῆς ἐκεῖθεν ἐκρίζωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τὸ 1922 ὑπῆρχον συμπαγεῖς Ἑλληνικοὶ πληθυσμοί.

Τὸ Πυθαγόρειον ἀπετέλει ἔτι σπουδαιότατον ἀλιευτικὸν κέντρον. Σήμερον εὐρίσκειται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐν μεγίστῃ παρακμῇ συντελεσάσης πρὸς

¹ Σαμιακά, τόμ. 5, ἐν Σάμῳ 1887, σ. 23 - 612.

² Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 1 - 6 (1946 - 1962).

τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς πρῶσφάτου ἀπαγορεύσεως τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ ἀλιεύουν οἱ Ἕλληνες παρὰ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια, ἔνθα ὑπάρχει ἀφθονία ἀλιευμάτων.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι ποικίλης προελεύσεως. Ἀποτελεῖται ἐκ κατοίκων ἐγκατεστημένων ἐνταῦθα ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου¹ ἢ προσφύγων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θυμάτων τῆς κατὰ τὸ 1922 ἐθνικῆς καταστροφῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν λαμβάνει τις παρὰ τῶν κατοίκων, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ἐρωτήσῃ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. «*Ἐδῶ οἱ Τηγανιώτες δὲν ἔχ'νε παππούς*», λέγουν, ὅπερ σημαίνει ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπήλυδες.

Οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν ἐρευνηθέντων χωρίων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοί. Ἀσχολοῦνται κυρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν καπνοῦ καὶ δημητριακῶν. Ἡ ἐγγὺς Χώρα ἦτο παλαιότερον πρωτεύουσα τῆς νήσου. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Βαθέου, τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μεταφορὰν τῶν ἐναπομεινασῶν δικαστικῶν, ἀστυνομικῶν κ.ἄ. ἀρχῶν εἰς τὸ Πυθαγόρειον, ἔχει περιπέσει εἰς μαρασμόν. Οἱ Μυτιληνοὶ ἀπετέλουν πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν μεγάλην ἐξ ἑπτὰ περίπου χιλιάδων κατοίκων κωμόπολιν μὲ ἀγροτικὸν καὶ γεωργικὸν χαρακτῆρα. Σήμερον τὸ ἡμῖσι περίπου τῶν κατοίκων αὐτῶν ἔχει μετοικήσει κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Πλησιέστατα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν Βαθὺ εὐρίσκεται τὸ μικρὸν χωρίον Παλαιόκαστρον, διὸ ἡ ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀστικὸν τοῦτο κέντρον εἶναι πυκνοτάτη.

Ἡ συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν ὡς ἄνω χωρίων λαογραφικὴ ὕλη, ἣτις καλύπτει τὰς πλείστας τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, κατεγράφη εἰς 418 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8^{ου} μεγάλου, καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' αὐτῆς ἀρ. 2891. Αὕτη περιλαμβάνει: παροιμίας 72, πολύστιχα ἄσματα 165, δίστιχα 42, ρίμας 3, παραδόσεις 49, ἐπιδάς 27, παραμύθια καὶ συναφεῖς διηγήσεις 6, εὐτραπέλους διηγήσεις 14, αἰνίγματα 80, παίγνια 9, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, δημόδη ἱατρικὴν, μαγικὰς καὶ δεισιδαιμόνας συνηθείας καὶ ἐνεργείας, λατρευτικὰ ἔθιμα, μαντικὴν, εἰδήσεις ἐκ τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ καὶ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, δημόδη μετεωρολογίαν, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς βιοτεχνίας, τῆς οἰκίας, τῶν μουσικῶν ὀργάνων κλπ. Ἐξ ἄλλου

¹ Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἐντόπιοι. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ Σάμος ὑπέστη παντελῆ σχεδὸν ἐρήμωσιν κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα καταστάσα φωλεὰ πειρατῶν. Τὸ 1475 οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἐγκαθίστανται εἰς Χίον. Ὁ ἀνασυνουικισμὸς αὐτῆς ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Κατὰ τὰς παραδόσεις οἱ νέοι κάτοικοι προῆλθον ἐκ Χίου, Πάτμου, Βουρλῶν, Μυτιλήνης, Πελοποννήσου, Νάξου, Ρόδου, Κύπρου, Κρήτης, Εὐβοίας κλπ. (Ἴδὲ σχετικῶς Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. Β1, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 106 - 109).

ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Birtoba, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἠχογράφησα 79 μελωδίας δημοδῶν ᾠμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν¹.

Γενικῶς ἐπισκοποῦντες τὴν ὡς ἄνω συλλεχθεῖσαν ὕλην παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἔχουν τοπικῶς ἀποχρωματισθῆ, τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν λαβοῦσαν χώραν παλαιότεραν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, ἣτις διέκοψε τὴν ἀπὸ μακροῦ ὑπάρχουσαν παράδοσιν². Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς εἰδικωτέρας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ὕλικου τούτου.

Τὰ καταγραφέντα ᾄσματα, ἀποτελοῦντα σπουδαῖον μέρος τῆς συλλογῆς, εἶναι ποικίλων κατηγοριῶν, ἦτοι ἀκριτικά, παραλογαί, λατρευτικά, ἔρωτικά, γαμήλια κ.ἄ. Πολλὰ τούτων, ἰδίᾳ ἐν Πυθυγορείῳ, κατέγραψα ἐκ προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας πληροφορητῶν, οἵτινες ἦδον ταῦτα ἐν τῇ προτέρῃ πατρίδι αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ πολλὰ ᾄσματα κατέγραψα ἐκ Σαμίων, ἅτινα εἶχον ἐνίοτε ἐκμάθει, ἰδίᾳ οἱ ἄνδρες, ἐκ προσφύγων ἢ κατὰ τὰ ταξίδια τῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Τὰ ᾄσματα ταῦτα μετεφέρθησαν ἀσφαλῶς ἐνταῦθα καὶ κατέστησαν κτῆμα καὶ πολλῶν ἄλλων ἐντοπίων. Ἐξ ὅσων πληροφοριῶν κατώρθωσα νὰ συλλέξω, τὰ πολυστιχα ταῦτα ᾄσματα ἦδοντο κατὰ κύριον λόγον καθ' ὃν χρόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ «βελονιάσουν» τὰ συγκεντρωθέντα κατὰ τὰς πρώτας πρωϊνὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ὥρας φύλλα καπνοῦ. Αἱ μελωδίαί των δὲν ἔχουν μεγάλην ποικιλίαν. Τοῦναντίον πλεῖστα τούτων, ἰδίᾳ τὰ ἀκριτικά καὶ αἱ παραλογαί, ἔχουν τὴν αὐτὴν μελωδίαν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον των εἶναι γνωστὰ βεβαίως καὶ ἐξ ἄλλων τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος περιοχῶν, ἂν καὶ τινὰ αὐτῶν παρουσιάζουν ἐνίοτε ἐνταῦθα ἀξιοσημειώτους ἰδιοτυπίας. Σχετικῶς διαδεδομένον ἀπαντᾷ τὸ δημῶδες ᾄσμα τὸ γνωστὸν ὡς ὄνειρον τῆς Παναγίας, ὅπερ κατέγραψα εἰς τρεῖς παραλλαγὰς ἐκ τῶν χωρίων Πυθαγορείου καὶ Χώρας. Τὸ ᾄσμα τοῦτο χρησιμεῖ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς φυλακτήριον κατὰ παντὸς ἐπαπειλοῦντος κακοῦ³.

Περὶ ᾠμάτων, οἷα τὰ ἀνωτέρω πολυστιχα, ἄδομένων κατὰ τοὺς χοροὺς οὐδεις δύνανται νὰ γίνῃ σήμερον λόγος, τοῦλάχιστον ὡς ἀντελήφθην. Οἱ παλαιοὶ χοροὶ ἐξ ἄλλου παραμερίζονται ὀσημέραι μὲ γοργότατον ρυθμόν. «*Πρῶτα γινότανε ἄλλοι χοροί. Τώρα ἔχουν ἀλλάξει. Δὲν ἔχει κανένα γνήσιο πρᾶμα*» (χειρ., σ. 33).

¹ Πρὸς τοὺς κ. κ. Λεωνίδαν Μισιτζῆν, διδάσκαλον Πυθαγορείου, πρόεδρον τῆς κοινότητος Παλαιοκάστρου, πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἰονδήποτε τρόπον συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μου.

² Ἰδὲ καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. 21 (1933), σ. 511-512.

³ Ἰδὲ σχετικῶς Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ δημῶδες ᾄσμα «ὄνειρο τῆς Παναγίας», Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 35-50.

Οὕτω βλέπει τις σήμερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου νὰ χορεύουν κατὰ τὰς λαϊκὰς κατὰ τόπους πανηγύρεις ποικίλους καὶ μᾶλλον συγχρόνους χοροὺς εἰσαχθέντας ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων ὑπὸ τὴν συνοδείαν πλήρους, θὰ ἔλεγέ τις, ὄρχήστρας.

Βεβαίως δὲν ἔλλείπουν καὶ χοροί, οἷον ὁ πηδηχτός, ὁ μπάλλος, ὁ τσάμικος, ὁ συρτός στὰ τρία κ.ἄ. (χειρ., σ. 35-36), οἵτινες εἶναι ἐν χρήσει καὶ ἀλλαγῶ τοῦ Ἑλ-

Εἰκ. 1. Ἄσκαυλος.

ληνικοῦ χώρου. Ἐνταῦθα σημειῶ ὅτι κατὰ τὸν χορὸν «στὰ τρία», τὸν ὁποῖον χορεύουν ἀναμιξ ἄνδρες μετὰ γυναικῶν «μὲ τὰ χέρια ἀγκαλιὰ τὸ ἓνα πάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο» ὁ σύρων αὐτὸν λέγεται κάβος. Κάβος δύναται νὰ εἶναι καὶ γυνή (χειρ., σ. 35). Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ χοροῦ καλεῖται οὕτω καὶ ἀλλαγῶ. Ὁ Ἑπαμ. Σταματιάδης ἀναφέρει ὅτι ὁ πρῶτος χορευτὴς λέγεται: ὁ εἰς τὸν κάβον¹.

Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπουνα) ὡς μουσικὸν ὄργανον ἦτο παλαιότερον καὶ ἐνταῦθα ἐν εὐρείᾳ χρήσει. Σήμερον χρησιμοποιεῖται κατ' ἔθος μόνον κατὰ τὰς ἀπόκρως. Οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικὸν τύπον, κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 429. Τὰ περὶ χορῶν παρὰ Σαμίους γενικώτερον ἰδὲ αὐτόθι, σ. 429 κ.ἑξ.

ὁ μὲν δεξιὸς αὐτοῦ αὐλὸς φέρει 5 ὄπας, ὁ δ' ἀριστερὸς μίαν (ιδὲ εἰκ. 1). Περὶ τῆς κατασκευῆς του ὑπάρχει ἐν τῷ χειρογράφῳ λεπτομερῆς περιγραφή (χειρ., σ. 297-300)¹.

Ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν παραδόσεων ἀναφέρω τὴν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Παλαιοκάστρου περὶ Ἴχνους ἐπὶ βράχου, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς πέταλον ἵππου. Διηγοῦνται ἐνταῦθα ὅτι τοῦτο εἶναι «τ' Ἔτι Γιωργιοῦ τὸ πέταλο». Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης πιστεύεται ὅτι διηλθέ ποτε ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ὁ ἵππος του ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς πλακὸς καὶ ἀπέμεινεν ἐπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν τὸ Ἴχνος τοῦ πετάλου του εἰς φυσικὸν μέγεθος (χειρ., σ. 277).

Βράχος πελώριος κείμενος εἰς τὸν «Κάβο τῆς γριᾶς ποδιᾶς» καλεῖται «τοῦ Σαμφῶν ὁ βράχος». Κατὰ παράδοσιν τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἐν Πυθαγορείῳ καὶ Παλαιοκάστρῳ ὁ βράχος οὗτος ἐξεσφενδονίσθη ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία (χειρ., σ. 33 καὶ 350). Ἐξ ἄλλου ὁ Σαμφῶν πιστεύεται ὡς «ὁ πῶ ἀντρειωμένος» (χειρ., σ. 355² πρβλ. καὶ σ. 351). Ὅμοίαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω παράδοσιν τῆς ἐκσφενδονήσεως ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν ὑπερμεγέθους βράχου ἔχει δημοσιεύσει ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐκ Χίου³, ἥτοι ἐκ περιοχῆς οὐχὶ μακρὰν κειμένης ἐκείνης τῆς Σάμου.

Ἐξ ἄλλου κατὰ παράδοσιν ἐκ Φιγαλίας, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πολίτου³, οἱ παλαιοὶ ἄνθρωποι θεωροῦνται «ἀντρειωμένοι σὰν τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Σαμφῶν». Ἡ πρώτη τῶν ἀνωτέρω παραδόσεων, παρετήρησεν ὁ αὐτὸς Πολίτης, ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους περὶ γιγαντομαχίας μύθους, ἀντὶ δὲ «ἀρχαίου λησμονηθέντος ὀνόματος, ὁ γίγας ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἀνδρειωμένου τῆς Ἑβραϊκῆς μυθολογίας Σαμφῶν»⁴. Ἡ γειννίασις τῶν τόπων ἐξ ἄλλου ἐνθα οἱ βράχοι οὗτοι τοῦ Σαμφῶν καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑποψίαν ὅτι ἡ πλασθεῖσα παράδοσις ἐκ τοῦ ἐνὸς μετεφέρθη καὶ ἀπεδόθη καὶ εἰς τὸν ἕτερον αὐτῶν.

Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ Παλαιοκάστρῳ κατέγραψα παράδοσιν ἀναφερομένην εἰς τὴν πῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα αὐτῆς ἔχουσαν οὕτω. «Πῆγαινε στὴν Πόλι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κ' ἐπῆγε κάποια θεῖα δύναμις καὶ τοῦ προσέφερε ἓνα σπαθὶ ξύλινο. Ἄντε, λέει, καμημένε, πὸν θὰ πάρω τὸ ξύλινο σπαθί. Κ' ἐπῆγε ὁ Τοῦρκος κ' ἔκαμε τεμένε καὶ τὸ ἔπρη κ' ἐκυρίεψε ὅλο τὸν

¹ Ἴδὲ γενικώτερον περὶ αὐτοῦ Σπυρ. Δ. Περιστέρη, Ὁ ἄσκανλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΠΓ' / ΠΔ' (1960-1961), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 52-72. Περὶ τῶν μουσικῶν δυνατοτήτων εἰδικῶς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τύπου ἰδὲ αὐτόθι, σ. 66.

² Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 60, ἀρ. 112.

³ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 53, ἀρ. 93.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σ. 741-742. Ἴδὲ ἐτι καὶ τὰ σχόλια τῆς ὑπ' ἀρ. 93 παραδόσεως αὐτόθι, σ. 731. Πρβλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Λαογρ. 18 (1959), σ. 215, ἀρ. 29.

κόσμο. Τοῦ ἴπε ἡ δύναμις, τὸ σπαθὶ αὐτὸ ποῦ σοῦ δίνω πᾶρ' το, θὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις» (χειρ., σ. 278).

Λαϊκαὶ διηγήσεις περὶ τῆς τύχης τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀπαντοῦν, ὡς γνωστόν, εὐρέως διαδεδομένα¹. Μὲ περιεχόμενον ὡς ἡ ἀνωτέρω, καθ' ἣν ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ αὐτοκράτορος νὰ παραλάβῃ τὸ ἐκ ξύλου σπαθί, ὅπερ θεία δύναμις προσέφερεν εἰς αὐτόν, εἶναι λίαν περιορισμένα. Κατὰ διήγησιν ἐκ Θοράκης ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ λάθους δὲν παρέλαβε τὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς του προσφερόμενον ξύλινον σπαθὶ ἀλλὰ τὸ σιδηροῦν καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς, διότι ὁ Τοῦρκος παραλαβὼν τὸ ξύλινον ἀνεδείχθη νικητῆς². Κατ' ἄλλας παραδόσεις τὸ ξύλινον σπαθὶ δίδει ἄγγελος Κυρίου εἰς τὸν Κωνσταντῖνον· περιφρονήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως τὴν προσφορὰν ὡς εὐτελεῖ, ἐπέδωκε τοῦτο ὁ ἄγγελος εἰς τὸν Μωάμεθ ἢ γενικώτερον τὸν Τοῦρκον³. Ἄλλη παράδοσις ἐκ Καλύμνου Δωδεκανήσου, συμφυρομένη πρὸς τὴν γνωστὴν τῶν τηγανισμένων ψαριῶν, ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπροξένησε διὰ τοῦ ξυλίνου σπαθιοῦ μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους, εὐθύς ὡς ἀνηγγέλθη εἰς αὐτόν ἡ πτώσις τῆς πρωτεύουσας. Τὸ σπαθὶ ὅμως περιῆλθεν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς μόνον προσωρινῶς, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν πάντοτε, τὰ τέκνα τοῦ Κωνσταντῖνου ἐξευμενίσαντα τοὺς Τούρκους διὰ δώρων ἔλαβον τοῦτο ὀπίσω «καὶ τώρα κρατοῦν το οἱ Ἕλληνοὶ καὶ τ' ἀγγόνια τοῦ Κωσταντῆ. Καὶ μέλλει τώρα νὰ γενῆ πόλεμος κ' ἡ ὥρα ποῦ θὰ παρθῆ ἡ Πόλη, θὰ βοηθήσῃ μιάλου πρᾶμα τὸ ξύλενο σπαθὶ καὶ θὰ παῖξῃ θρῆνος στοὺς ἐχθρούς»⁴. Ὁ παραλαβὼν τὸ σπαθὶ τοῦτο Τοῦρκος τέλος εἶναι καθ' ἑτέραν Σαμίαν παράδοσιν καὶ ὁ ἀναγγείλας τὴν πτῶσιν τῆς Πόλεως εἰς τὴν καλόγριαν, «ποῦ τηγάνιζε τὰ ψάρια», ἥτις ἀπιστήσασα ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν φοβερὰν εἴδησιν ἐπίσθη κατόπιν ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ γεγονότος ὅτι ριφθέντες αἰφνιδίως οἱ ἰχθύες ἐντὸς παρακειμένης λίμνης ἐξωντάνευσαν (χειρ., σ. 278)⁵. Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι ξύλινον σπαθὶ

¹ Ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 19-27, ἀρ. 28-43, τόμ. Β', σ. 651-691.

² *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Θορακικαὶ παραδόσεις, Η.Μ.Ε. 1922, σ. 251.

³ Ἄρχεῖον Θορακ. καὶ Λαογρ. Θησ., τόμ. Γ' (1936-37), σ. 117-118 (Μάδυτος). *André Mazon*, Contes Slaves de la Macédoine sud-occidentale, Paris 1923, σ. 87, 17 καὶ σ. 182. (Ἰδὲ καὶ κρισίον *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἐν *Λαογρ.* 8 (1921-25), σ. 604). Ἡ διήγησις προφανῶς διεδόθη εἰς τοὺς Σλάβους ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.

⁴ *Γιάννη Ζερβοῦ*, Παραδόσεις - Ἱστορικὰ παραμυθολογήματα [κλπ.], Δωδ. Ἄρχεῖον, τόμ. 3 (1958), σ. 240.

⁵ Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 21, ἀρ. 31 καὶ 32, τόμ. Β', σ. 656-658.

ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ παραμύθια¹, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν του, καθ' ἃ γράφει ὁ Στίλπων Κυριακίδης, «εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι πολλάκις ἀντικείμενα ἐξ ἄλλης ὕλης ἢ τῆς συνήθους, εἴτε εὐγενεστεράς εἴτε καὶ ἀτελεστεράς, ἔχουν δύναμιν ὑπερφυσικὴν»²

Ἐκ τῶν αἰτιολογικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατωτέρω παρατιθεμένη, ἣτις πειρᾶται νὰ δείξῃ τὴν προέλευσιν τῆς πίστεως περὶ τῆς γυναικὸς ὡς πονηροῦ πλάσματος τῆς θείας δημιουργίας. «Ὁ Θεὸς διὰν εἶδε τὸν Ἄδὰμ, τὸν ἐλυπήθηκε, πὸν ἦταν μόνος. Ἦθελε νὰ τοῦ κάμῃ κ' ἓνα σύντροφο καὶ ἀφοῦ ἀφήρσε ἀπὸ τὸν Ἄδὰμ ἓνα κομμάτι κρέας, ἐπῆγε εἰς τὸ ἐργαστήριον ὁ Θεός, νὰ κάμῃ τὴν Εὐάν. Τὴν ὥραν πὸν ὁ Θεὸς βαστοῦσε τὸ κρέας μιὰ ἀλεπού ἄρπαξε τὸ κρέας καὶ τὸ ἔβαλε στὰ πόδια. Μέχρις οὗτο φθάσῃ ὁ Θεὸς τὴν ἀλεπού, εἶχε μισοφαγωμένο τὸ κρέας. Τότε ὁ Θεὸς ὠργίστηκε καὶ διεμέλισε τὴν ἀλεπού καὶ συνεπλήρωσε τὸ κρέας πὸν εἶχε φάει καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔπλασε τὴν Εὐάν. Γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα εἶναι πονηρὴ ἀλεπού» (χειρ., σ. 233).

Σημαντικὸν ἀριθμὸν παραδόσεων συνέλεξα περὶ τῶν Νεραίδων, τῶν ὁποίων τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ὅμοια πρὸς τὰ γνωστὰ καὶ ἀλλαχόθεν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σημειωτέα μόνον ἡ πίστις ὅτι αἱ Νεραίδες εἶναι καὶ εὐεργετικοὶ δαίμονες. «Οἱ Ἄνεράδες φανερῶν ἦταν κ' ἐκάνανε καλά. Ὅποιον ἐβλέπανε, δὲν τὸν ἐβλάπτανε, ἐδῶνανε χρήματα σισοὶ φτωχοί». Τὰς πληροφορίας ὅμως ταύτας ἠρύσθη ἐκ γυναικὸς, ἣτις εἶχε ζήσει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν. Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης (ἐνθ' ἄν., σ. 396, σημ. 1) ἀναφέρει ὅτι παρὰ τοῖς Σαμίσις αἱ Νεραίδες θεωροῦνται οὐχὶ ὡς εὐεργετικὰ ἀλλ' ὡς κακοποιὰ δαιμόνια.

Ἐκ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων εἰδικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ παραμῦθι, καθ' ὃ ἐκ τῆς κνήμης ἀνδρός, συζύγου ἀτέκνου γυναικὸς, καταστάντος ἐγκύου κατόπιν βρώσεως μαγικοῦ διὰ τὴν σύζυγον προοριζομένου μήλου, γεννᾶται παιδίον (χειρ., σ. 14-16). Τὸ παιδίον τοῦτο μετὰ πολλὰς εὐθύς μετὰ τὴν γέννησίν του μακρὰν τῆς οἰκίας του περιπετείας ἐπανέρχεται εἰς αὐτήν, ἔνθα καὶ ἀναγνωρίζεται, ἀφοῦ ἀφηγήθη αἰνιγματωδῶς τὰς περιπετείας, ἃς ὑπέστη μακρὰν τοῦ πατρικοῦ οἴκου εὐδοκίμενον. Ὁ Δημ. Σ. Λουκάτος, ἐξετάσας ἐκτενῶς τὸ θέμα³, παραθέτει ἐκ

¹ *Jean Pto*, Νεοελληνικὰ παραμύθια, Copenhagen 1879, σ. 132· πρβλ. *Στίλπ. Κυριακίδην*, ἐν *Λαογρ.*, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ *Γεωργ. Ἀ. Μέγα*, Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης ὑπόθεσις, *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τόμ. 2, 1956, σ. 159-160 (ἀνάτ., σ. 13-14).

² *Η.Μ.Ε.*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 252.

³ *Δημ. Σ. Λουκάτος*, Πατὴρ τίκτων. Σχετικαὶ περιπτώσεις εἰς δύο τύπους παραμυθίων, Ἔπετ. *Λαογρ.* Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 27-42.

τῶν ὑπ' ὄψει του παραλλαγῶν τούδς αἰνιγματικούς στίχους 14 παραλλαγῶν¹. Εἰς τούτους προσθετέοι οἱ στίχοι τῆς ἰδικῆς μου παραλλαγῆς, οἵτινες διαφέρουν ἐκείνων τοῦ Λουκάτου :

*Ἡ μάγνα μου μ' ἀγόρασε
ἀφέντης μου γαστροῶθηκε·
αὐτός μ' ἐπῆρε,
σιὰ παλάτια του μ' ἐπῆγε.
Μιά γριά μ' ἐγέλασε
κάτω μ' ἐκατέβασε.*

(χειρ., σ. 15-16).

Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, πανελληνίως γνωστὸν καὶ λίαν προσφιλές, κατέγραψα ἐν Χώρᾳ, διεσκευασμένον εἰς ποίημα εἰς ὁμοιοκαταλήκτους δεκαπεντασυλλάβους στίχους (χειρ., σ. 127). Ἐμμετρος ἀφήγησις αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου Ἀττικῶ Ἡμερολογίῳ 1880, σ. 401-404, εἶτα ἐν Ζωγραφεῖῳ Ἀγῶνι, τόμ. Α' (1891), σ. 389-390 καὶ ἀλλαχοῦ, φέρεται δ' ὡς ποίημα τῆς Μαριέττας Μπέτσου, ἐμπνευσθὲν ἐκ παλαιότερου γαλλικοῦ κειμένου τῆς Σταχτοπούτας².

Ὀλίγας σχετικῶς εἰδήσεις συνεκέντρωσα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν παλαιότερον λαϊκὸν δίκαιον τῆς νήσου καὶ τοῦτο, διότι οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν πολλάκις εἰς θέσιν ἐρωτώμενοι ὑπ' ἐμοῦ νὰ ἀποκριθοῦν ἀξιόλογόν τι. Ἐν Χώρᾳ κατέγραψα τὰς ἐξῆς δύο παροιμίας, αἵτινες ἔχουν ἴσως σχέσιν πρὸς τὸ λαϊκὸν δίκαιον: *Κράτα, γέρο, νὰ ᾄχης. Ὅποιος γέρος δὲν κρατεῖ, θέλει δέκα μὲ ταυτή.* (δηλ. τὴν μαγκούραν). Αἱ παροιμῖαι σημαίνουν ὅτι οἱ γέροντες δέον ὅπως κρατοῦν δι' ἑαυτοῦς μέρος τῆς περιουσίας των, ἥτοι μὴ τὴν διανέμουν ὀλόκληρον εἰς τὰ τέκνα των, διότι ἄλλως τυχὸν ἐγκαταλειπόμενοι κινδυνεύουν νὰ περιστοῦν εἰς ἔνδειαν (χειρ., σ. 182)³.

Ἡ πρώτη παροιμία ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἶναι πολλαχοῦ γνωστή⁴, ἡ δὲ δευ-

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39. Παραλλαγή τοῦ παραμυθίου εἶναι γνωστὴ καὶ ἐν Μήλῳ· ἰδὲ αὐτόθι, σ. 292.

² Ἰδὲ σχετικῶς Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας στὶς ξένες καὶ στὶς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς, Παρνασσός, τόμ. Α' (Ἀθῆναι 1959), σ. 461-485. Ἐν σ. 474, σημ. 1 βιβλιογραφία τῶν παραλλαγῶν.

³ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμῖαι, τόμ. Γ', 1901, σ. 578 κ. ἐξ.

⁴ Εὐρῆται καὶ παρὰ Ἐπαμ. Σταματιάδῃ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 129, ὅπου ὁμοῦς ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ συγγρ. μεταφορικῶς «ὅτι δέον νὰ φυλάσσωμεν ἐγκαίρως, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα μίαν ἡμέραν ἐνδεεῖς».

τέρα γνωστή και ἀλλαχόθεν ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν αὐτὴν διατύπωσιν καὶ ἐν Νάξω¹.

Οἱ συνεταιροὶ παλαιότερον ἐκαλοῦντο *κολλήγοι* (ἐν. ὁ *κολλήγας*) καὶ ὁ συνεταιρισμὸς *κολλήγια*. «Οἱ *κολλήγες* εἶναι παντοῦ, σὶ ἀμπέλια, σὰ χωράφια, παντοῦ» (χειρ., σ. 181). Οἱ ἀκτιμόνες ἢ καὶ οἱ ἔχοντες ὀλίγα κτήματα ἐμίσθωνον συνήθως τὰ κτήματα τῶν ἄλλων, τὰ ἐκαλλιέργουν, εἰς τοὺς ἰδιοκτητὰς δ' ἔδιδον τὸ ἥμισυ ἢ μέρος τῶν προϊόντων, κατὰ τὴν συμφωνίαν ἣν μετ' αὐτῶν εἶχον συνάψει.

Ῥσαύτως οἱ γεωργοί, οἵτινες διαθέτοντες ἕνα μόνον ἀροτῆρα βοῦν δὲν ἠδύναντο νὰ ὀργώσουν τοὺς ἀγρούς των, συνῆπτον *κολληγιὰν* μετ' ἄλλων καὶ οὕτως ἐκ περιτροπῆς ἐκαλλιεργοῦντο τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς κτήματα.

Εἰδήσεις περὶ λατρευτικῶν ἐθίμων λίαν ἐνδιαφερόντων συνεκέντρωσα ἀρκετὰς. Περὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν θὰ γίνῃ ἀμέσως κατωτέρω λόγος.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ νέου ἔτους γίνονται τὰ λεγόμενα «*ποδαρικά*»². Ἐν ἄτομον ἐκκινεῖ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας, προηγεῖται τῶν ἄλλων καὶ κατευθύνεται πρὸς τὴν οἰκίαν. Καθ' ὁδὸν δὲν ὀμιλεῖ, εἰς οὐδένα ἀπευθύνει ἔστω καὶ χαιρετισμόν, ἐν ᾧ εἰς τὰ θηλάκιά του ὑπάρχει ἐν ρόδι. Ὅπισθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἔχει τοποθετηθῆ ὕδωρ ἐντὸς δοχείου ὡς καὶ σιδηροῦν ἀντικείμενον, συνήθως κλείς. Εἰσερχόμενον τὸ ἄτομον ἐντὸς τῆς οἰκίας πατεῖ ἐπὶ τῆς κλειδὸς καὶ λέγει: «*Καλημέρα κι Ἄι Βασίλης, τὸ νέο ἔτος μὲ ὑγεία καὶ εὐτυχία νὰ τὸ περάσωμε, σίδερο πατῶ, σιδερένιοι νὰ ἴμαστε*». Μετὰ ταῦτα λαμβάνει τὸ ὕδωρ, χύνει τρεῖς φορὰς καὶ λέγει ἐκάστοτε:

Ὡς τρέχει τὸ νερό,
νὰ τρέξῃ τὸ καλό.

Κατόπιν λαμβάνει τὸ ρόδι καὶ λέγει: «*Ὡς εἶναι γεμᾶτο τὸ ρόιδο, νὰ εἶναι καὶ τὸ σπῖνι μας γεμᾶτο καὶ ὅπως θὰ σκάσῃ τὸ ρόιδο νὰ σκάσουν οἱ ὄχτροί μας*», «*καὶ θὰ τοῦ δώσῃ δυνατὴ κάτω, γιὰ νὰ σπάσῃ*». Ἐπακολουθεῖ ὑπὸ τοῦ ἰδίου μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ πέτρας, τὴν ὁποίαν εὕρισκει εἰς τὴν βρύ-

¹ Λ.Α. ἀρ. 1609, σ. 28, Ἀπεράθου (Δ. Β. Οἰκονομίδης, 1934). Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 142, παρέχει τὴν παραλλαγὴν «ὅποιος γέρο δὲν κρατεῖ θέλει δέκα μὲ ραβδί» καὶ ἐπιλέγει ἐρμηνεύον αὐτήν, «ὅτι δέον νὰ συγγινώμεθα τοῖς γέροισι διὰ τὸ πολῦπειρον αὐτῶν». Ὑπὸ τὴν διατύπωσιν ὁμοῦ ταύτην εἶναι ἡ παροιμία ἀγνωστος ἀλλαχόθεν, ἐν ᾧ ἐλαφρότατα παρηλλαγμένη, ἥτοι «ὅποιος γέροσ δὲν κρατεῖ θέλει μιὰ μὲ τὸ ραβδί» ἀπαντᾷ ἐν Μάνη (Λ.Α. ἀρ. 1523α, σ. 75). Ὑποπτεύω ὅτι ὁ Σταματιάδης, μὴ καταγράψας ὀρθῶς τὴν παροιμίαν, ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐρμηνείαν, ἣτις δὲν τῆς ἀνήκει.

² Περὶ τοῦ ἐθίμου ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1963, σ. 58-59.

σιν. Ρίπτει πάλιν ὕδωρ καὶ λέγει: «*Καλημέρα καὶ Ὁ Βασιλεὺς, ὡς τρέχει τὸ νερὸν, γὰρ τρέχει καὶ τὸ καλὸν. Ἐφερα ἕνα κομμάτι μάλαμα*», ἀναφωνεῖ μετὰ ταῦτα καὶ ρίπτει τὴν πέτραν ὅπισθεν τῆς θύρας. Εἰσερχόμενα εἰς τὴν οἰκίαν τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εὐχονται διὰ τῆς φράσεως «*καλὴ χρονιά*». Ἐὰν ὁ χρόνος ἀποβῆ ὑπὸ τὸ πρᾶγμα καλός, τότε τὸ ποδαρικὸν θὰ κάμῃ πάλιν κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος τὸ αὐτὸ ἄτομον. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δοκιμάζουν τὴν τύχην ἑτέρου τινὸς (χειρ., σ. 108-110)¹.

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς κ.ἄ. παρασκευάζουν τὴν τοπικῶς καλουμένην «*γιορτήν*». Πρόκειται περὶ γεύματος, ὅπερ διαμοιράζεται εἰς τοὺς πανηγυριστὰς μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ προετοιμασία τῆς γιορτῆς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς παραμονῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἡμερῶν συγκεντρώνει σιτάρι, κρόμμου, ρεβίθια καὶ ἔλαιον, ἅτινα προσφέρονται δωρεὰν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν προσφέρεται δωρεὰν ὑπὸ ἀτόμου τινός, ὅπερ «*ἔχει τάξει*»², σφάγιον ἢ ἀγοράζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς διὰ χρημάτων συγκεντρωθέντων δι' ἑράνου. Τὸ σφάγιον προσάγεται ἔξω τῆς ἐκκλησίας, σφάζεται καὶ τιθέμενον ἐντὸς λέβητος βράζει ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Τὰ ὀστᾶ τοῦ κρέατος ἀφαιροῦνται ὡς ἄχρηστα καὶ μετὰ ταῦτα τίθενται τὸ σιτάρι καὶ τὰ λοιπὰ ὑλικά. Πάντα ταῦτα βράζουν ὁμοῦ δι' ὅλης τῆς νυκτός, τελικῶς δ' ἐκ τοῦ βρασμοῦ γίνεται ἕν μείγμα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁγιασμόν, ρίπτει ἔξ αὐτοῦ εἰς τὴν γιορτὴν καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ διανομὴ (χειρ., σ. 106-107. Ἰδὲ καὶ εἰκ. 2 καὶ 3)³.

Τὸ πολλαχῶς διαδεδομένον ἔθιμον τῆς καύσεως τοῦ Ἰούδα⁴, εἶναι γνωστὸν καὶ ἐνταῦθα. Ὁ Ἰούδας καλεῖται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, Ἑβραῖος, ἢ καῦσις δ' αὐτοῦ λαμβάνει χώραν μετὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως. «*Τὸν κάουον μὲ*

¹ Ἰδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἐνθ' ἄν., σ. 341 κ.ἑξ.

² Ἐν Παλαιοκαστρῷ μὲ ἐπληροφόρησαν ὅτι «*ἐνὸς προφοῦσαν τὰ γίδια κ' ἔταξε ἕνα τραῖ σιὸν Ὁ Δὶ Γιώργη. Τὸ ὄσφαξε καὶ τὸ ὄδωσε γιὰ τὴ γιορτὴ, δὲν κράτησε τίποτα καὶ σταμάτησε ἡ ἀρρώστια*» (χειρ., σ. 333).

³ Ἰδὲ καὶ Νικ. Ἰ. Ζαφειρίου, Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 5 (Ἀθῆναι 1956), σ. 177-178. Ἐν Πυθαγορείῳ ἤκουσα τὴν παροιμίαν: «*ὅποιος καὶ στὴν γιορτὴ, φυσᾷ καὶ τὸ γιαούρτι*» (χειρ., σ. 6-7).

⁴ Περὶ τοῦ ἔθιμου ἰδὲ Γ. Α. Μέγα, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. ἔτ. 3-4 (1941-42), σ. 27-28 καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Θρησκευτ. Ἠθ. Ἐγκυκλ., τόμ. 6 (Ἀθῆναι 1965), σσ. 939-942, ἐνθα καὶ παρατίθεται σχετικὴ βιβλιογραφία.

παλιά ροῦχα, ἄχυρα, καὶ μέσα ρίχνουν φτίλια καὶ μπαρούτι. Τὸ Μέγα Σάββατον τὸν φτειάνουν, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος. Τὸν κρεμοῦν τὸ πρωί. Εἶναι ὅλη μέρα κρεμα-

Εἰκ. 2. Παρασκευὴ τῆς «γιορτῆς».

Εἰκ. 3. Πανηγυρισταὶ τρώγουν τὴν «γιορτὴν».

σμένος μέχρι πὸν νὰ τελειώσῃ ὁ ἑσπερινός». Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑσπερινοῦ τὸν πυροβολοῦν ἢ ἄλλως θέτουν πῦρ εἰς αὐτόν (χειρ., σ. 164 καὶ 315-316). Κατὰ τὸν

αὐτὸν χρόνον ἀνήπτετο πυρά, ἣτις ἐκαλεῖτο «ἀφανός»¹. Ἐπ' αὐτῆς φαίνεται παρεδίδοτο τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰουδα, ὡς συμβαίνει καὶ ἀλλαχοῦ². Ἐπὶ τοῦ ἀφανοῦ τούτου ἐρρίπτετο καὶ ὁ Μάρτης, ἦτοι τὸ ἐκ νημάτων βραχιόλιον, ὅπερ φέρουν οἱ παῖδες ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου³ πρὸς προφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν καυστικῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου (χειρ., σ. 164-165)⁴.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ λαμβάνουσα ἐνταῦθα χώραν σατυρικήν παράστασιν τοῦ *καδῆ* κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν ἀπόκρεων (ιδὲ περιγραφὴν εἰς χειρ., σ. 161-163). Διεξοδικώτατα περιγράφει αὐτὴν καὶ ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης⁵. Οὗτος φρονεῖ ὅτι «τὸ ἔθιμον τοῦτο σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων πολέμους, οἵτινες ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἐν Σάμῳ καθήρσαν τὴν τέως παντοδύναμον τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἀντικαταστήσαντες ταύτην διὰ τῆς ρωσικῆς»⁶.

Ἄξιωσημείωτα εἶναι ἐπίσης τὰ ἐλικρατοῦντα παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἔθιμα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεωρουμένου προστάτου τῶν ζώων αὐτῶν (χειρ., σ. 333), αἱ φυλλομαντεῖαι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐπιλεγομένου Κληδόνου (χειρ., σ. 91 καὶ 103-104), ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (χειρ., σ. 234-235), διηγῆσεις περὶ τοῦ σοφοῦ γέροντος καὶ τοῦ ἑθίμου τῆς γεροντοκτονίας (χειρ., σ. 229-230, 309-310, 351-353), δημῶδεις ὀνομασίαι οἶον μηνῶν (ὁ Ἰούνιος καλεῖται θεριστής, ὁ Ἰούλιος Ἀλωνιστής, ὁ Αὐγουστος Τρυγητής, ὁ Σεπτέμβριος Σταυριάτης, ὁ Ὀκτώβριος Αἰδημητριάτης, ὁ Νοέμβριος Μεσοσπορίτης) (χειρ., σ. 82) κ.ἄ.π.

¹ Ἀφανοὶ ἐκαλοῦντο καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23^{ης} Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου «τοῦ Κληδόνου», ἀναπτόμεναι πυραὶ (χειρ., σ. 266). Περὶ τοῦ ἑθίμου γενικώτερον ιδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 380 κ.ἑξ.

² Ἰδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 373-374 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 27. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων ιδὲ *ἀντόθι* σημ. 2, ἔνθα σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ ἑθίμου τούτου ἀπαντῶντος καὶ παρὰ Σαμίσις ιδὲ χειρ., σ. 80.

⁴ Ἰδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 374.

⁵ *Αὐτόθι*, σ. 368-371. Πρὸβλ. καὶ Λ.Α., ἀρ. 1529, σ. 1, ἔνθα τινὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Χώρῳ Σάμου. Ἡ παράστασις ἐλάμβανε χώραν παλαιότερον καὶ ἐν Παλαιοκάστρῳ (χειρ., σ. 275-276). Ἐν Χίῳ συναφῆς παράστασις καλεῖται τοῦ ἀγᾶ. (Ἰδὲ περ. Θεατῆς, 19-3-1929. Ἐν Σάμῳ ἀγᾶς εἶναι παίγιον) ιδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 220). Γενικώτερον ιδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 5 (1945-1949), ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 4 (ἀνάτ. τευχ. 3, σ. 68).

⁶ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 370-371.

RÉSUMÉ

**Mission folklorique dans l'île de Samos
du 13 juillet au 11 août 1964.**

par Stéf. Imellos

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique, qu'il a accomplie dans les villages de Pythagorion, Hora, Mytilini et Palaiokastron de l'île de Samos. Le matériel rassemblé comprend 418 pages manuscrites et 79 chansons et danses populaires enregistrées sur bande magnétique.

1. **Chansons populaires:** L'auteur note qu'on ne chante plus les vieilles chansons narratives qui comprenaient un grand nombre de vers, de même qu'on ne danse plus les anciennes danses locales. La tsabouna (la cornemuse des îles grecques)¹ n'est plus utilisée que pendant le carnaval (p. 193). L'auteur remarque en outre que le chant religieux connu sous le nom de «*Songe de la Vierge*» est répandu dans l'île. Ce chant raconte la future crucifixion de son fils Jésus-Christ et est sensé protéger de toute espèce de mal (p. 192).

2. **Légendes:** Parmi les légendes rapportées, l'une concerne une empreinte de cheval sur un rocher. On croit que cette empreinte est celle du cheval de St Georges (p. 194).

Une autre légende a trait au rocher appelé «*rocher de Samson*», dont on croit qu'il a été jeté là par le célèbre héros de la Bible (p. 194).

Une troisième légende raconte la prise de Constantinople par les Turcs en 1453. Constantinople aurait été prise parce que le dernier empereur byzantin, Constantin, refusa une épée en bois offerte par la puissance divine, c-à-d. par un ange, tandis que le Turc, c-à-d. le sultan, l'accepta. L'auteur commente le thème de cette épée en bois, mentionnée non seulement dans les légendes concernant la chute de Constantinople, mais aussi dans les contes (p. 195-196).

¹ Voir Sp. Peristéris, la cornemuse (tsabouna) dans les îles de la Grèce, *Annuaire des Archives de folklore*, t. 13-14 (1960-61), p. 50-72.

Il rapporte ensuite une légende étimologique ayant pour sujet la fourberie féminine, qui ressemble à celle du renard. Il y est dit que Dieu utilisa même la chair de cet animal pour créer la femme (p. 196). Dans cette région les Fées, nymphes de l'antiquité qui ont survécu jusqu'à nos jours, sont considérées comme des démons bienfaisants (p. 196).

3. Contes : L'un des six contes notés par l'auteur rapporte l'histoire d'un enfant qui naît de la jambe d'un homme. Cet homme a conçu après avoir mangé une pomme enchantée. L'enfant connaîtra beaucoup d'aventures loin de sa maison paternelle, mais finalement, il reviendra chez lui (p. 196-197).

Le célèbre conte de Cendrillon (AaTh 510 A et B) se retrouve sous forme de poème narratif. Il a été publié pour la première fois en vers en 1880 (p. 197).

4. Droit populaire : On mentionne des proverbes relatifs au droit concernant les héritages etc. On dit que les vieillards agiront sagement en distribuant leur fortune à leurs enfants et en conservant pour eux-mêmes une part, qui leur permettra de subsister jusqu'à leur mort (p. 197-98).

5. Coutumes : On croit que le premier visiteur, le jour de la nouvelle année, apporte avec lui la chance ou la malchance pour la famille (ποδαρικό).

Ensuite, l'auteur examine la coutume d'offrir un repas commun à ceux qui ont pris part aux fêtes des saints locaux (p. 199). Ce repas communautaire est appelé « γιορτή » (fête). Il s'agit d'une survivance des banquets publics de l'antiquité.

Parmi les coutumes pascales, la « mise à mort de Judas » occupe une place spéciale. L'après-midi du dimanche de Pâques dans la cour de l'église, on brûle un simulacre représentant Judas. Parmi les manifestations du peuple pendant le carnaval, manifestations surtout bachiques, la représentation de scènes tirées de la tradition populaire tient une place prépondérante. On y trouve notamment la représentation du Cadi, c.-à-d. une scène du tribunal où juge le Cadi. C'est une satire de la manière dont la justice était rendue dans l'île à l'époque de l'occupation turque (200-201).